

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2024, 24(3): 1045-1053, doi: 10.11616/asbi.1516399

Türkiye Türkçesinde Emir Kipli Ad Tamlamaları

Imperative Noun Phrases in Turkish

Sertan ALİBEKİROĞLU¹

Geliş Tarihi (Received): 15.07.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 15.08.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: Türkçede ad tamlamaları söz dizimi, söz öbekleri ve şekil bilgisinin önemli kuruluşlarından. Türleri hakkında bazı tartışmalar olmakla birlikte ad tamlamalarının tamlayan ve tamlanan unsurlarının her ikisinde ad soylu sözcükler bulunduğu ise kesin bir kabuldür. Oysa Türkiye Türkçesinde belirtisiz ad tamlaması kuruluşunda olmasına rağmen tamlayan kısmında 2. teklik kişi emir kipinde / yalın bir fiilin yer aldığı “vur emri, kalk borusu, gel işareti” vb. şeklinde kurulmuş olan söz öbekleri de bulunmaktadır. Bu tür söz öbeklerinin türü ve öbekler arasındaki yeri hakkında Türkiye Türkçesi gramer çalışmalarında açıklamalar bulunmamaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi söz öbekleri arasında tamlayan kısmında 2. teklik şahıs emir kipinde / yalın halde bir fiil ve tamlanan kısmında 3. teklik kişi iyelik eki bulduran bir adın bulunduğu söz öbeklerinin durumu incelenmiş, öbekler arasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Türkiye Türkçesi, Söz öbekleri, Ad tamlamaları, Emir kipi.

&

Abstract: In Turkish, noun phrases are important structures of syntax, phrases and morphology. Although there are some debates about their types, it is a certain acceptance that both the complement and complement elements of noun phrases contain nominal words. However, in Turkish, although there is an indefinite noun phrase in its structure, it contains a 2nd person singular imperative / simple verb in the complement part, such as “hit order, get up pipe, come sing” etc. There are also phrases formed like this. There are no explanations in Turkish grammar studies about the type of such phrases and their place among phrases. In this study, among Turkish phrases, the situation of phrases containing a 2nd person singular imperative / nominative verb in the complement part and a noun with 3rd person possessive suffix in the complement part was examined, and its place among the phrases was tried to be determined.

Key words: Turkish, Phrases, Noun phrases, Imperative mood.

Atıf/Cite as: Alibekiroğlu, S. (2024). Türkiye Türkçesinde Emir Kipli Ad Tamlamaları. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1045-1053. doi: 10.11616/asbi.1516399

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Doç. Dr., Sertan Alibekiroğlu, alibekiroglu@gantep.edu.tr. (Sorumlu Yazar)

1. Giriş

Türkçe, yapı bakımından eklemeli diller ailesinin sondan eklemeliler grubunun tipik bir örneğidir. Türkçede ekler, dilde ihtiyaç duyulan yeni sözcüklerin türetilmesinde ve sözcüklerin söz diziminde kullanılmasında görev almaktadır. Bu nedenlerden dolayı ekler şekil, anlam, türetme ve söz dizimindeki görevleri bakımından oldukça önemli biçim birimlerdir. Özellikle söz öbeklerinin kuruluşunda, öbeklerin türlerini, görevlerini ve söz dizimindeki kullanımlarını belirlemedeki görevleri açısından oldukça önemlidir (Gökdayı, 2018: 151).

Dillerde, kavramların, durumların, nesnelerin, duyguların tek bir sözcük ile karşılanamadığı durumlarda söz öbeklerine başvurulur. Diğer bir deyişle söz öbekleri mesajın birden fazla sözcükle ifade edilmesi gerektiği durumlarda ortaya çıkarlar. En kısa şekliyle cümle oluşturmayan / yargısız söz dizimi kuruluşları (Karahan, 2011: 39; Karaağaç, 2012: 443) şeklinde tanımlanabilecek olan söz öbekleri genelde geçici / söz dizimsel kuruluşlardır. Bunla birlikte diller ihtiyaç duyulan sözcüklerin türetilmesinde görevli yapım eklerinin de yetersiz kaldığı durumlarda da söz öbeklerine başvurulmakta, bu yolla birleşik sözcükler türetilmektedir. Türkçe de basit ya da türemiş tek bir sözcükle karşılayamadığı durum, olay veya kavramları geçici ya da sözlük birimsel amaçlarla karşılayabilmek için söz öbeklerine başvurur. Türkçede belli başlı söz öbekleri ad tamlamaları, sıfat tamlaması, unvan öbeği, sayı öbeği, tekrar (ikileme öbeği), kısaltma öbekleri, fiilimsi öbekleri, deyimlerdir. Dil bilgisi incelemelerinde söz diziminin bir alanı olarak ele alınan bu söz öbekleri genelde geçici, çekimlik / söz dizimsel, bağlam odaklı kavramların karşılanması için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bir kavram ya da varlığı karşılamak için gerçek anlamlarından az veya çok uzaklaşmış birden fazla sözcükten oluşan ve birleşik sözcük olarak adlandırılan yapımlık, sözlük birimsel öbekler (Delice, 2007: 37; Karaağaç, 2012: 447; Gökdayı, 2015: 52; Alibekiroğlu, 2017: 192) de bulunmaktadır. Söz öbeklerinin en sık başvuru türleri olan isim ve sıfat tamlamaları yapımlık, sözlük birim yapımı için de oldukça sık başvuru söz öbekleridir. Kısaca ifade edilirse bu iki tür öbek aynı zamanda Türkçenin sözcük türetme yöntemlerindedir ve bu iki öbek türü sayesinde Türkçede birleşik sözcükler türetilir (Delice, 2007: 37; Karahan, 2011: 44). Çekimlik, bağlam odaklı öbekler ve sözlük birimsel birleşik sözcükler türeten tamlayanı sıfat ve tamlananı yalın haldeki bir ad veya ad öbeği olan sıfat tamlamalarının (açıkgöz, kuru yemiş, kabakulak, Alaçatı vb.) tek türü varken hem tamlayanı hem de tamlananı ad ya da ad öbeklerinden oluşan ad tamlamalarının birden fazla türü bulunmaktadır. Ad tamlamalarının tam olarak kaç türü bulunduğu ile ilgili ortak bir yargı olmamakla birlikte belirtili, belirtisiz, zincirleme ve takısız şeklinde genelde dört türe ayrıldığı görülmektedir.

Ad tamlamalarının tamlayanı ilgi eki tamlananı iyelik ekleri bulunduran belirtili ad tamlaması (evin penceresi, sobanın üstü, benim kalemim, onların araması, vb.) ve tamlayanı yalın bir ad ve tamlananı iyelik eki (3. teklik iyelik) bulunduran belirtisiz ad tamlaması (bahçe kapısı, duvar kağıdı, kol saati, cep telefonu, vb.) olarak adlandırılan ad tamlamaları türleri hakkında fikir birliği bulunmaktadır (Koç, 1996: 430-431; Ergin, 1998: 381-384; Delice, 2007: 38; Korkmaz, 2009: 271-272; Karahan, 2011, 42-48; Baskakov, 2011: 30-32; Boz, 2015: 23; Karaağaç, 2012: 487; vd.).

Zincirleme ad tamlaması olarak adlandırılan ve tüm unsurları ad olmakla birlikte ya tamlayanı ya tamlananı ya da her ikisi de kendi içinde bir tamlamadan oluşan ad tamlaması türü ise bazı çalışmalarda yer alırken (Koç, 1996: 436; Delice, 2007: 39; Korkmaz, 2009: 275; Karaağaç, 2012: 488) bazılarında yer almamaktadır (Ergin, 1998: 383; Karahan, 2011: 42-48; Boz, 2015: 23;).

Ad tamlamaları türleri arasında üzerinde en çok tartışılan türü ise takısız / eksiz ad tamlaması olarak adlandırılan tamlama türüdür. Bu ad tamlaması Eski Türkçe döneminden beri Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Türk lehçelerinde daha çok yapımlık / sözlüksel birleşik isim, yer, kurum, kuruluş adları vb. yapımında karşımıza çıkmaktadır: Ötüken Yış, Türk Bodun, aşkazan (mide), but kiyim (ayakkabı), tüpgaz, Arnavutköy, Galatasaray, vb.) (Alibekiroğlu, 2017: 187). Takısız ad tamlamasının ortaya çıkmasında tamlanan üzerindeki iyelik ekinin ya da tamlayandaki ilgi tamlananındaki iyelik eklerinin düşmesi (Delice, 2007: 24; Boz, 2015: 24), yabancı dillerin Türkçeye etkisi (Ergin, 1998: 384) olduğunu düşünenler bulunmakla birlikte her iki unsuru da ek bulundurmadığı ve tamlayanın tamlanan durumundaki adın bir

özelliğini belirttiği için sıfat tamlaması (Korkmaz, 2009: 275) sayılması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda ise takısız / eksiz tamlamanın Türkçenin aslı ad tamlaması türlerinden olduğu ileri sürülmektedir (Koç, 1996: 432; Kerimoğlu, 2011: 1442-1451; Delice, 2007: 24; Alibekiroğlu, 2017: 194).

Ad tamlamalarının çekimlik ve yapımlık türleri ile ilgili tartışmalar tamlama unsurlarının ek alıp almaması veya unsurların kendi içinde tamlama olup olmaması noktasında daha çok yapısal ve sözcük türü açısından değerlendirilerek tartışılmaktadır. Bununla birlikte ad tamlamalarında her iki tarafında ad soylu sözcük bulunması -tespit ve tanımından da anlaşıldığı üzere- bu tamlama türünü belirleyen kesin bir kural olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki tarafında ad bulunan tamlamaların tamlayan ve tamlanan kısımlarında ad çekim eklerinden ilgi ve iyelik ekleri bulunup bulunmaması da ad tamlaması türleri ve görevlerinin belirlenmesinde önemli olmaktadır. Özellikle tamlanan üzerinde yer alan başta 3. teklik iyelik eki ve belirtili ad tamlamasında diğer iyelik ekleri ad tamlamalarının belirtili, belirtisiz ve zincirleme ad tamlamalarının kuruluşunda ve ad tamlamalarının diğer söz öbeklerinden ayrılmasında belirleyici olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tamlanan üzerindeki 3. teklik şahıs iyelik eki ad tamlamalarını diğer söz öbeklerinden ayıran önemli bir ek durumundadır. Bu özellik “vur emri, dur işareti, kalk borusu vb.” tamlayanı 2. teklik şahıs emir kipli / yalın bir fiil ve tamlananı 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran söz öbeklerinin durumunu düşünmeye neden olmaktadır. Bu tür söz öbekleri Türkçede herhangi bir öbek tasnifinde yer almamaktadır. Bu çalışmada yardımcı unsuru (tamlayanı) 2. teklik şahıs emir kipli / yalın bir fiil ana unsuru (tamlananı) 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran bir addan oluşan öbeklerin söz öbekleri ve ad tamlamaları arasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Ad Tamlamalarının Yapısı

Ad tamlamaları, ad soylu en az iki sözcüğün bazen isim işletme ekleri ile bazen de eksiz olarak yeni bir kavram, olay ya da nesneyi karşılamak üzere oluşturdukları yargısız / yüklemsiz söz öbekleridir (Delice, 2007: 37; Baskakov, 2011: 25; Karahan, 2011: 39). Bu öbekler çekimlik ya da yapımlık öbekler şeklinde olabilir.

Ad tamlamalarının ek alıp almaması ve ek alanların aldığı eklere göre türleri şunlardır:

Belirtili ad tamlaması: tamlayanı ilgi hali eki -(n)In tamlananı iyelik eki almış olan ad tamlamalarıdır. Bu tür tamlamalar genellikle çekimlik tamlamalardır.

Sokağ-ın baş-ı-nda bekliyorlardı. / Pencere-nin ön-ü-nden uzun süre ayrılamadım. / Liman-ın ışıklar-ı uzaktan çok güzel görünüyordu. / O-nun araba-sı var ama ruh-u yok. / Biz-im okul-un öğrenci-leri yarışmada finale kaldı. / rüzgar-ın ses-i, tencere-nin kapağ-ı, motor-un gürültü-sü...

Belirtili ad tamlamaları yapımlık / sözlüksel birim olan birleşik sözcüklerin türetilmesinde pek kullanılmazlar. Birkaç matematik teriminde -ortak bölenler-in en büyüğ-ü (obeb), ortak bölenler-in en küçüğ-ü (okek)- ve bir durumu açıklayan bazı kalıp ifadelerde (zaman-ın ruh-u (moda/ trend/ yönelim), iş-in öz-ü (özetle, kısaca), laf-ın kısa-sı (kısaca), yol-un son-u (ölüm, ayrılık, bitiş), yalancı-nın mum-u, eşeğ-in önde giden-i (aptal, bön) vb. kalıp sözlerde kullanılmaktadır.

Belirtisiz ad tamlaması: tamlayanı yalın bir ad tamlananı ise 3. teklik iyelik eki bulunduran bir addan oluşan tamlamalardır. Bu tamlamalar hem çekimlik hem de yapımlık / sözlüksel adlar, kısaca birleşik sözcükler yapmak için kullanılmaktadır. Genelde araç gereç adları yapımında kullanılan bir ad tamlaması türüdür (Korkmaz, 2009: 272; Karaağaç, 2012: 487; Gökdayı, 2015: 52).

Kapı kol-u, cep telefon-u, çay bardağ-ı, saat pil-i, ütü masa-sı, kalorifer peteğ-i, bal mum-u...

Takısız / eksiz tamlama: tamlayan ve tamlananın yalın adlardan oluştuğu ad tamlamasıdır. Bu tür ad tamlamaları yapımlık / sözlüksel adlar, kısaca birleşik sözcük yapmak için kullanılırlar, çekimlik / sözdizimsel ad tamlaması yapmazlar. otogaz, tüpgaz, kalem tıraş (açkı), Kadıköy, Ötüken Yış, Güniz Sokak, vb.

Bazı araştırmacılar bu yapıyı tamlayan ve tamlanan üzerindeki eklerin düşürülmesi sonucu ortaya çıkmış “Dedeman Otel, Ataş Sokak” (Delice, 2007: 23; Karahan, 2011: 45; Boz, 2015: 24) şeklindeki kurum, kuruluş, yer adı ile ilgili ve sınırlı düşünmektedir.

Her iki tarafı da yalın halde olan sıfat tamlamalarından farkı tamlayan kısmındaki sözcüğün sıfat olarak kullanılmaya uygun olmaması ve tamlanan kısımdaki varlığın bir niteliğini belirtmemesidir: demir kapı, tahta masa, taş köprü, gümüş tepsi vs. tamlayan tamlananın ne tür bir malzemedен yapıldığını belirtmektedir. Bu nedenle sıfat tamlamasıdır. (Delice, 2007: 24; Karahan, 2011: 52; Boz, 2015: 24; Alibekiroğlu, 2017: 188).

Zincirleme ad tamlaması: tamlayan ya da tamlanan unsurun kendi içinde bir ad tamlaması barındırdığı bu nedenle de en az üç addan oluşan ad tamlamalarıdır (Banguoğlu, 2000: 338; Delice, 2007: 39; Korkmaz, 2009: 275; Karaağaç, 2012: 488). Bu tamlamalar da çekimlik tamlamalar olup, birleşik sözcük yapımında kullanılmazlar.

Veliler okul-nun kapı-sı/-nın ön-ü-ne toplanmışlardı. / Ülke-in güç kaynaklar-ı/-nin baş-ı-nda genç nüfusu gelir. / Savaş gemi-si /-nin yelkenler-i yavaş yavaş toplandı. / köy düğünler-i, eğlence-si / Afrika menekşe-si/-nin rengi vb.

2.1. Emir Kipli Ad Tamlamaları

Yukarıda belirtildiği üzere, söz öbeklerinde tamlanan yani ana unsur üzerinde 3. teklik şahıs iyelik ekinin bulunduğu öbek türü, yalnızca, tamlayan ve tamlananı adlardan oluşan söz öbekleri olan ad tamlamalarıdır.

Bunla birlikte, bazı çalışmalarda (Karahan, 2011: 80-81; Karaağaç, 2012: 459) *isnat öbeği*, bazılarında (Delice, 2007: 41-42) *iyelik öbeği* olarak gösterilen “eli açık, başı boş, sohbeti tatlı, saçı uzun, ayağı yalın, kafası kırık, eteği son moda, iki düğmesi kopuk, sırtı pek, karnı tok” gibi söz öbeklerinde de 3. teklik şahıs iyelik ekinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu öbeklerde hem iyelik ekinin düşürülebilmesi “saç uzun, kafa kırık, etek son moda, iki düğme kopuk, vb.” hem de sözcüklerin -iyelik ekini atarak- sıralamasının yer değiştirebilmesi “uzun saç, kırık kafa, son moda etek, kopuk iki düğme, vb.” bu tür (isnat / iyelik) öbekleri, yapısı ve anlamları bakımından, unsurlarının yeri değiştirilemeyen ve 3. teklik şahıs iyelik ekini bulundurması zorunlu olan ad tamlamalarından ayırmaktadır. Bundan dolayı da öbek kuruluşunda, ana unsur olan tamlananda zorunlu olarak 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran tek tamlama türü olarak geriye belirtisiz ad tamlamaları kalmaktadır. 3. teklik şahıs iyelik ekinin öbek kuruluşunda edinmiş olduğu bu konumu “dur ihtar-ı / işaret-i, kalk / yat komut-u, kalk / yat boru-su, vb.” şeklinde tamlayanı 2. teklik kişi emir kipi / yalın bir fiil tamlananı 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran söz öbeklerinin öbek tasnifindeki yerini düşünmeye neden olmaktadır.

Söz öbeklerinin -basit sözcükler gibi- ad, sıfat, zamir, edat vb., söz öbeği içinde yardımcı veya ana unsur olabildiği, cümle içerisinde tek bir öge durumunda olduğu (Delice, 2007: 17) düşünüldüğünde emir kipli öbeklerin sadece tamlayan kısmında 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran bir adla birlikte kurduğu tamlama şeklini hem öbeklerin sayılan bu temel özelliklerini hem de yukarıda bahsi geçen, kuruluşunda 3. teklik iyelik eki bulunduran isnat / iyelik öbeklerinin yapı ve anlam özelliklerini de göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.

Belirtilen bu noktalardan bakıldığında tamlayanı 2. teklik kişi emir / yalın bir fiil tamlananı 3. teklik şahıs iyelik eki bulunduran öbekler unsurlarının yerlerinin değiştirilememesi, tamlananda yer alan 3. teklik iyelik ekinin atlamaması ve öbeği oluşturmak için 3. teklik iyelik eki dışında diğer iyelik eklerinin getirilememesi ve tamlayan üzerine ek getirilememesi, unsurlar arasına başka bir sözcük girememesi gibi özellikleri bakımından belirtisiz ad tamlamalarına benzemektedirler. Bu tür öbekler (emir kipli öbekler) söz öbeklerinin -yukarıda sayılan- temel özelliklerini de göstermektedirler. Belirtilen bu noktaları, örnekler üzerinde değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu örneklerde çalışmanın konusu olan söz öbeklerine önerilen terim parantez içerisinde verilmiştir:

1. Ekipler dur işaretine / ihtarına uymayan sürücüyü yakaladı.

Cümle ögeleri:

yakaladı: yüklem

ekipler: özne

dur işaretine / ihtarına uymayan sürücüyü: belirtili nesne

Söz öbekleri:

dur işaretine / ihtarına uymayan sürücü: sıfat tamlaması

dur işaretine / ihtarına uymayan: sıfat-fiil öbeği

dur işareti / ihtarı: (emir kipli ad tamlaması)

2. Polisin geç işaretini görmedik.

Cümle ögeleri:

görmedik: yüklem

(Biz): gizli özne

polisin geç işaretini: belirtili nesne

Söz öbekleri:

geç işareti: (emir kipli ad tamlaması)

3. Kalk borusu rüyamı sonlandırdı.

Cümle ögeleri:

sonlandırdı: yüklem

kalk borusu: özne

rüyamı: belirtili nesne

Söz öbekleri:

kalk borusu: (emir kipli ad tamlaması)

4. Komutan, sınırdan geçme teşebbüslerine karşı orduya vur emri verdi.

Cümle ögeleri:

vur emri verdi: yüklem

komutan: özne

sınırdan geçme teşebbüslerine karşı: zarf tümleci

orduya: yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç)

Söz öbekleri:

vur emri vermek: birleşik fiil öbeği

vur emri: (emir kipli ad tamlaması)

sınırdan geçme teşebbüslerine karşı: edat öbeği

sınırdan geçme teşebbüsleri: belirtili ad tamlaması

sınırdan geçme: isim-fiil öbeği

5. gel işareti / hareketi

Ben demeden yerinden ayrılma! Gel işaretimi bekle!

Cümle ögeleri:

1. cümle:

ayrılma: yüklem

(Sen): gizli özne

ben demeden: zarf tümleci

yerinden: yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç)

2. cümle:

bekle: yüklem

(Sen): gizli özne

gel işaretimi: belirtili nesne

Söz öbekleri:

gel işareti: (emir kimli ad tamlaması)

6. Bekle işareti

Söz almak istediğimde bekle işareti yaparak beni engelledi.

Cümle ögeleri:

engelledi: yüklem

(O): gizli özne

söz almak istediğimde: zarf tümleci

bekle işareti yaparak: zarf tümleci

beni: belirtili nesne

Söz öbekleri:

söz almak istediği: belirtisiz ad tamlaması

söz almak: isim-fiil öbeği

bekle işareti yaparak: zarf-fiil öbeği

bekle işareti: (emir kimli ad tamlaması)

7. Geç işareti / hareketi

Geç işareti / hareketi yaparak durmama izin vermeyeceğini gösterdi.

Cümle ögeleri:

gösterdi: yüklem

(O): gizli özne

geç işareti / hareketi yaparak: zarf tümleci

durmama izin vermeyeceğini: belirtili nesne

Söz öbekleri:

geç işareti / hareketi yaparak: zarffiil öbeği

geç işareti / hareketi: (emir kipli ad tamlaması)

izin vermeyeceği: belirtisiz ad tamlaması

izin vermek: birleşik fiil öbeği

8. Başla işareti / komutu:

Başla işareti / komutu ile yarışmacılar yerlerinden fırladılar.

Cümle ögeleri:

yerlerinden fırladılar: yüklem

yarışmacılar: özne

başla işareti / komutu ile: zarf tümleci

Söz öbekleri:

yerlerinden (yerinden) fırlamak: birleşik fiil öbeği

başla işareti / komutu ile: edat öbeği

başla işareti / komutu: (emir kipli ad tamlaması)

9. Yürü komutu

Yürü komutuyla harekete geçtiler

Cümle ögeleri:

harekete geçtiler: yüklem

(Onlar): gizli özne

yürü komutuyla: zarf tümleci

Söz öbekleri:

harekete geçmek: birleşik fiil öbeği

yürü komutuyla (ile): edat öbeği

yürü komutu: (emir kipli ad tamlaması)

Örneklere görüldüğü üzere emir kipli söz öbekleri (ad tamlamaları) da bütün söz öbekleri gibi özne, nesne, vb. cümle ögesi; söz öbekleri içerisinde asıl [polisin (tamlayan) / **geç işareti** (tamlanan)] ya da yardımcı unsurlar [**dur işaretine** / **ihtarına uymayan** (tamlayan) / sürücü (tamlanan)] arasında görev alabilmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, belirtisiz ad tamlamalarında olduğu gibi, emir kipli ad tamlamalarında da sözcüklerin yerlerini değiştirmek, sözcükler arasına başka sözcükler getirmek mümkün değildir.

Dur işareti / ihtarı # işareti / ihtarı dur veya işaret / ihtar dur şekline dönüştürülemez. Aynı zamanda dur gibi işareti / ihtarı gibi söz dizimsel bir kuruluş da Türkçenin söz dizimine uygun değildir. Ancak, “Dur der gibi işaret yaptı / İşareti bana dur der gibi geldi.” tarzında cümleler kullanılır. Bunlarda da öbek türü değişmektedir. Emir kipli ad tamlamalarında unsurların yerleri değiştiğinde öbek kuruluşu bozulmakta ve 3. teklik iyelik eki kaybolmaktadır:

Örneğin: emir kipli ad tamlaması olan “bekle işareti” her ne kadar “İşaretimi /İşaretini /İşaretimizi / işaretlerini bekle!” vb. şeklinde bir emir cümlesi şekline dönüşebilmekte fakat bu şekle dönüştüğünde öbek olmaktan çıkmakta ve sadece 3. teklik şahıs iyelik eki değil diğer iyelik eklerini de alabilmektedir.

Burada bu tamlamaların çekimlik mi yoksa yapımlık oldukları konusu da önemlidir. Her ne kadar çekimlik / söz dizimsel düşünülse de bunların yapımlık unsurlar olduğu kanaatindeyim. Çünkü, yukarıda sayılan özelliklerinden anlaşıldığı üzere kalıp ifadeler olarak birleşik sözcük yapımına elverişli olan belirtisiz ad tamlamaları gibi çalışmaktadırlar:

Örneğin cep telefonu (herhangi bir telefon değil), kapı kolu (yapı malzemesi), çeki demiri, kum saati, vb. birer araç gereç, alet, nesne adı ise gel işareti, dur işareti / ihtarı, yat borusu, vur emri, yürü komutu, vb. de işaretleri verirken kullanılan jest, mimik ya da görseller de göz önünde bulundurulduğunda sıradan işaretler olmayıp belirli, kendine has ve dil kullanıcılarının nesnel olarak kavradıkları işaretleri, eylemleri karşılamaktadırlar. Bu nedenlerden dolayı Türkçede emir kipli ad tamlamaları yapımlık / sözlüksel birleşik sözcük yapmanın bir türü sayılmalıdır.

Son olarak yukarıda bahsi geçen tamlama yapısına benzememekle birlikte Mayzel, Türk edebiyatı metinlerinden hareketle, “Dur!”emri, “vururum” tehdidi, “hura” bağırması... (“Güle güle oturun” ziyaretine gelenleri kabul ediyor.) şeklindeki yapıları tamlayan ve tamlananı ad (substantif) olan ad tamlamaları arasında göstermektedir (İnan, 1958: 292). Mayzel’in konuya yaklaşımı ve bu yapıları ad tamlamaları arasında göstermesi doğru olmakla birlikte tamlayanını tırnak işareti içerisinde göstermesi yanlıştır. Onun verdiği örnekler arasında dur emri ve güle güle oturun ziyareti çalışmada ele aldığımız söz öbeğini tırnak işaretini kaldırmak şartıyla örneklemeaktadır.

3. Sonuç

Söz öbekleri hem yapısal hem işlevsel hem de anlamsal açıdan Türkçenin önemli dil bilgisi unsurlarındandır. Söz öbeklerinin yapım ve kullanım şekilleri Türkçenin işleyişini anlama açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle söz öbeklerinin sınıflandırılmasının yanı sıra öbeklerin çekimlik ve yapımlık özellikler taşıyanlarının belirlenmesi de gerekmektedir. Türkçede tamlayan kısmında 2. teklik emir kipinde / yalın bir fiil ve tamlanan kısmında 3. teklik iyelik eki almış bir ad bulunduran öbek yapısı işlevi, anlamı ve yapı özellikleri açısından öbekler arasına alınması gerekli bir yapıdır. Bu öbek türü özellikle yapısı, anlamı ve işleyişi açısından belirtisiz ad tamlamalarının özelliklerini taşımakta olduğundan ad tamlamaları arasında değerlendirilmelidir. Bu öbeğin tamlayan kısmında 2. teklik emir kipinde / yalın bir fiilin bulunması öbeğe de ad verirken ad tamlamaları arasındaki sınıflandırmada faydalı olacaktır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda bu öbeklerin adlandırılmasında “emir kipli ad tamlaması” teriminin kullanılması ve bu terimin “tamlayan kısmında 2. teklik emir kipinde / yalın bir fiil ile tamlanan kısmında 3. teklik iyelik eki bulunduran isim tamlamasına emir kipli ad tamlaması denir”, şeklinde tanımlanması uygun olacaktır.

Kısaltmalar

vb. ve benzer/leri

vd. ve diğer/leri

TDK: Türk Dil Kurumu

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

Alibekiroğlu, S. (2017), Türkçede Takısız Ad Tamlaması Şeklindeki Birleşik Sözcükler, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), s.184-195

Banguoğlu, T. (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.

Baskakov, A. N. (2011), *Çağdaş Türkçe'de Kelime Grupları*, (Çev.: O.S. Karaca), Ankara: Kesit Yayınları.

Boz, E. (2015), *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Delice, H. İ. (2007), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi.

Ergin, M. (1998), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.

Gökdayı, Hürriyet. (2015), *Türkçe'de Kalıp Sözler*, İstanbul: Kriter.

Gökdayı, H. (2018), *Türkçe'de Öbekler*, İstanbul: Kriter.

Karaağaç, G. (2012), *Türkçe'nin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ.

Karahan, L. (2011), *Türkçe'de Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ.

Kerimoğlu, C. (2011), Takısız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi, *Turkish Studies*, 6/1, s.1442-1456.

Koç, N. (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Korkmaz, Z. (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekilbilgisi*, Ankara: TDK

İnan, A. (1958), "S. S. Mayzel: *Türk Dilinde İzafe (İzafe v Turetskom Yazıke)*, Sovyet Cumhuriyeti İlimler Akademisi Yayınlarından M.-L. 1957", *TDAY-Belleten*. s.279-313.